

KRIVIČNO-PРАВNA ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ SREDINE PREMA NOVOM KRIVIČNOM ZAKONIKU SRBIJE

Uvod

Činjenica je da je novi Krivični zakonik Srbije¹ po prvi put sistematizovao brojna krivična dela kojima se primarno štiti životna sredina u jednu glavu (XXIV) koja i nosi naslov "Krivična dela protiv životne sredine". Ovakvo postupanje zakonodavca predstavlja veliki napredak, kako u Krivičnom zakonodavstvu Srbije, tako i u Krivičnom pravu, teoriji i u nauci, s obzirom da je na postupljeni način rešena već odavno postavljena dilema u teoriji i nauci krivičnog prava da li životna sredina teba da predstavlja samostalni i primarni zaštitni objekat krivičnih dela protiv životne sredine ili se istima štite neka klasična pravna dobra - život i zdravlje ljudi, na koje pitanje je takođe već davno dat pravilan odgovor koji se ogleda u konstataciji da je s obzirom na značaj životne sredine i njenu zaštitu, opravdano je postaviti kao samostalan i primarni zaštitni objekat bar kod nekih inkriminacija.²

U Krivičnom zakoniku je upravo tako i postupljeno sa konstatacijom u krivičnopravnoj teoriji da u vezi sa određivanjem zaštitnog objekta krivičnih dela protiv životne sredine više nije sporno da se njima više ne štite klasična pravna dobra - život i zdravlje ljudi (od novih oblika napada na njih kroz ugrožavanje životne sredine), već samostalno dobro a to je životna sredina, tačnije rečeno pravo čoveka na očuvanu životnu sredinu. S obzirom na značaj životne sredine i njenu zaštitu, opravdano je postaviti je kao samostalan i primarni grupni zaštitni objekat.³

Zdrava životna sredina je preduslov prava čoveka na zdrav i produktivan život u skladu sa prirodom

Postupanje zakonodavca u pogledu zaštitnog objekta krivičnih dela protiv životne sredine na osnovu iznetih teorijskih stavova zasniva se, ujedno, na širim filozofskim shvatanjima poimanja životne sredine. Naime, posmatrano u najširem smislu, životna sredina označava skup prirodnih uslova koji su neophodni za svakodnevni život čoveka i njegovu društveno-korisnu delatnost.⁴

Izneti stav je potvrđen u tački 16. 1., koja se odnosi na ekologiju u Deklaraciji Kopaoničke škole prirodnog prava⁵ da svaki čovek ima pravo na zdrav i pro-

* Prorektor i redovni profesor Privredne akademije u Novom Sadu.

¹ Službeni glasnik RS br. 85 od 06. 10. 2005., stupio na snagu 01. 01. 2006.

² Zoran Stojanović, "Krivično-pravna zaštita životne sredine", *Pravni život* br. 9/1995., str. 293.

³ Zoran Stojanović, Obrad Perić, *Krivično pravo*, posebni deo, Beograd 2006. str. 238.

⁴ Bora Čejović, "Krivična dela protiv čovekove sredine", *Pravni život* br. 2/1982. str. 187.

⁵ Usvojena na završnoj plenarnoj sednici Kopaoničke škole prirodnog prava na predlog prof. dr Slobodana Perovića koji je i sačinio predlog Deklaracije 16. decembra 2002.

duktivan život u skladu sa prirodom. Zdrava životna sredina **preduslov je ovog prava.**

Po svemu sudeći, izneti stavovi mire dva dijametralno suprotna stava, kako na nacionalnom, tako i na međunarodnom globalnom planu u pogledu odnosa prema univerzalnim vrednostima. Prema prvo izraženom stavu pri sadašnjem stanju svesti čoveka, sve međunarodne konvencije i međunarodni ugovori, u centar svojih razmatranja stavljaju zaštitu čovekove okoline, te su samim tim antropocentrično orijentisani.⁶

Prema drugom stavu prilikom razmatranja odnosa prema univerzalnim vrednostima u koje spada i životna sredina treba voditi računa o tome da se čist antropocentrični pristup već odavno smatra neprihvatljivim i da ostaje da se snažnije naglasi potreba uvažavanja i elemenata različitih varijanti ekocentrizma.⁷

Opštom svešću o ugroženosti životne sredine treba razvijati ekološku etiku koju je pozitivno pravo nemoćno da ostvari. Samo visok stepen razuma kao atribut racionalne koncepcije prirodnog prava, može ulivati nadu za ekološku etiku budućnosti koja će biti u stanju da sačuva vrednosti prirode i preda ih generacijama koje dolaze.⁸

No, ne radi se samo o etičkom i moralnom pristupu, odnosno priznavanju zaštiti životne sredine i samoj životnoj sredini (okolini) etičkog i moralnog subjektiviteta, već i o priznanju pravnog subjektiviteta. Pored pravnog subjektiviteta čoveka, treba uspostaviti i pravni subjektivitet prirode, što inače predstavlja temelj učenja ekocentrične škole ekološkog prava.

Dakle, jedan način priznavanja pravnog subjektiviteta prirodi, trebalo bi da sledi tradicionalni pragmatični put: priznati subjektivna prava, pa će priznavanje pravnog subjektiviteta doći samo po sebi.⁹

Istovremeno je prihvatljiv i odgovor da temeljna teza ekocentrične koncepcije - o priznanju pravnog subjektiviteta prirodi i pojedinačnim prirodnim stvorenjima - čini se preteranom.¹⁰

Istovetno pitanje postavlja se i u krivičnom pravu i svodi se na to da li je zaštitni objekt kod krivičnih dela protiv životne sredine životna sredina sama po sebi, tj. da li i životnoj sredini treba priznati krivično-pravni subjektivitet? Pored već iznetog ekocentričnog shvatanja da životna sredina, pa i pojedini ekomedijumi predstavljaju samostalna pravna dobra koja treba štititi i sama po sebi postoji shvatanje da zaštitni objekt u krivičnom pravu ne može biti neka fizička, materijalna stvar, pa ni biljni ili životinjski svet, već određena apstraktna vrednost, odnosno dobro koje, iako realno postoji, nije neposredno dostupno ljudskim čulima. Presudan je u tom pogledu odnos čoveka prema ekomedijumima i životnoj sredini u celini, kao i značaj koji životna sredina ima za čoveka. U vezi sa tim, bitna je funkcija životne sredine koju ona obavlja za ljude, tj. da ljudima omogući životne uslove dostojne čoveka.¹¹

⁶ Milan Paunović, "Međunarodno-pravna zaštita životinja sa osvrtnom na zaštitu životinja u Srbiji i Crnoj Gori", *Prava čoveka*, Beograd br. 1-2, str. 9.

⁷ Dragoljub Todić, Novi zakoni Republike Srbije u oblasti životne sredine i univerzalne vrednosti, *Pravni život* br. 9/2005., str. 573.

⁸ Slobodan Perović, Prirodno pravo kao mera svetskog poretka uvodna reč na petnaestom susretu pravnika Kopaoničke škole prirodnog prava održanom na Kopaoniku od 13-17. decembra 2002. godine, objavljeno u celini u završnom dokumentu Kopaonik 13-17. decembar 2002. str. 25.

⁹ Vesna Rakić Vodinelić, "Ekološko pravo kao pravo čoveka", *Pravni život* br. 9/1995. str. 264.

¹⁰ Vesna Rakić Vodinelić, *Ibidem*. str. 266.

¹¹ Zoran Stojanović, "Krivično-pravna zaštita životne sredine", *Pravni život* br. 9/1995. str. 294.

Drugo sporno pitanje je da li zaštitni objekat kod krivičnih dela protiv životne sredine treba videti i u pravu budućih generacija. Iako je koncepcija održivog razvoja u načelu prihvatljiva a prihvaćena je i u najvećem broju međunarodno-pravnih dokumenata u ovoj oblasti (RIO deklaracija iz 1982. godine i Agenda XXI), kada je krivično pravo u pitanju, ne bi trebalo da bude odlučujuća u smislu zaštite prava budućih generacija.¹²

U vezi sa ovim pitanjem izraženo je i stanovište u građanskom pravu koje se u ovom delu graniči sa krivičnim pravom koje pomirenje filozofskog pristupa shvatanju pravnog subjektiviteta životne sredine vidi u ograničenju subjektivnih prava i proširenju instituta zabrane zloupotrebe prava. Isto onako kao što pravo jednog postojećeg pravnog subjekta (čoveka) može ograničiti prava drugih subjekata, zašto se ista ograničenja ne bi mogla uspostaviti u korist neizvesnih i sad nepostojećih pravnih subjekata (budućih generacija), kao i u korist samog prirodnog okruženja? Zašto se ne bi moglo formulisati pravilo da je zabranjeno vršenje prava ne samo onda kada se pravo vrši sa namerom šikane drugog ili protivno cilju zbog kojeg je priznato, nego i onda kada se vršenjem prava ugrožavaju interesi prirode?¹³

U istom smislu, *de lege ferenda* posmatrano, rešenje postavljenog spornog pitanja valja razmotriti i kroz stanovište da će sa razvojem prava na zdravu životnu sredinu i njegovim uključivanjem u važne međunarodne instrumente, zaštita životne sredine biti stavljena na isti nivo zaštite sa ostalim pravima iz korpusa ljudskih prava, čime će ovaj problem verovatno biti prevaziđen. Ovo je od izuzetnog značaja jer se pravo na zdravu životnu sredinu, za razliku od ostalih ljudskih prava, odnosi i na buduće generacije, prema kojima nosimo odgovornost za stanje životne sredine koje će od nas naslediti.¹⁴

Iz prezentiranih ideja u radu proizilazi osnovan zaključak da zaštitni objekat kod krivičnih dela protiv životne sredine, kako u nacionalnom krivičnom pravu, tako i u međunarodnom krivičnom pravu, treba videti u osnovnom pravu čoveka na zdravu i relativno očuvanu prirodnu sredinu¹⁵, i u samoj životnoj sredini kao posebnom pravu, samom po sebi, koja, kao takva, sa druge strane posmatrano, služi zaštiti elementarnih prava čoveka priznatih kao univerzalne vrednosti.

Samo na taj način, pružajući, znači, krivično pravnu zaštitu životnoj sredini, kao posebnom entitetu, moguće je istovremeno pružiti i krivično pravnu zaštitu osnovnim ljudskim pravima, pravu na život, zdravlje, pravu na poštovanje privatnog i porodičnog života, pravu na mirno i slobodno uživanje imovine i pravu na blagovremeno informisanje o riziku koji prethodi navedenim vrednostima.

Po svemu sudeći, zakonodavac je u novom Krivičnom zakoniku pravilno pošao upravo u iznetom pravcu pomirivši na taj način osnovne postavke, kako ekocentrično, tako i antropocentrično orijentisanih shvatanja. Izneti zaključak proizilazi iz činjenice da su sada u KZ u jednoj glavi (XXIV) sistematizovana sva krivična dela koja imaju primarni cilj da zaštite kao *ultima ratio*, ali i supsidijarno,¹⁶

¹² Zoran Stojanović, *Ibidem.*, str. 294.

¹³ Vesna Rakić Vodinelic, *Ibidem.*, str. 266.

¹⁴ Ivana Krstić, "Pravo na zdravu životnu sredinu u Korpusu ljudskih prava", *Pravni život*, br. 9/2005, str. 621.

¹⁵ Zoran Stojanović, "Krivično-pravna zaštita životne sredine", *Pravni život*, br. 9/95 str. 295 i Milan Škulic, "Krivično pravna zaštita životne sredine", *Pravni život*, br. 9/2001, str. 260.

¹⁶ Zoran Stojanović, *Ibidem.*, str. 301.

životnu sredinu kao posebnu univerzalnu vrednost. Istovetan zaključak proizilazi već iz samog naslova ove glave: **Krivična dela protiv životne sredine.**

I treći razlog koji opravdava izneti zaključak je najpreciznije formulisan rečima da se u vezi sa određivanjem zaštitnog objekta krivičnih dela protiv životne sredine ne štite klasična pravna dobra - život i zdravlje ljudi već samostalno dobro, a to je životna sredina, tačnije rečeno pravo čoveka na očuvanu životnu sredinu. S obzirom na značaj životne sredine i njenu zaštitu, opravdano je postaviti je kao samostalan i primarni grupni zaštitni objekat.¹⁷

Dakle, i ekocentrično i antropocentrično! Veliki teorijski, naučni i zakonodavni napredak u ovoj tako značajnoj krivično-pravnoj oblasti kao što je zaštita životne sredine putem utvrđivanja odgovarajućih krivičnih dela, čime se konačno realizuje poruka ekološke sekcije sa X jubilarnog susreta Kopaoničke škole prirodnog prava, održanog 13-17. decembra 1996. godine koja glasi: Svrsishodno je ugrađivanje i inkriminacija ekoloških krivičnih dela u posebnu glavu Krivičnog zakonika Jugoslavije. Jugoslavije više nema, nema ni Krivičnog zakonika Jugoslavije, ali ima Srbije i Krivičnog zakonika Srbije i u tom Zakoniku glava XXIV koja sadrži na jednom mestu krivična dela kojima se primarno štiti, kao zaštitni objekat, životna sredina.

S obzirom na značaj životne sredine i njenu zaštitu opravdano je postaviti kao samostalan i primarni zaštitni objekat.¹⁸

Davno predloženo. Ali sada, ispravno, Krivičnim zakonikom realizovano. A isto tako, putem njene zaštite i zaštita osnovnih ljudskih prava, tj. prava čoveka na očuvanu životnu sredinu.

I ne samo što je realizovana navedena poruka ekološke sekcije, već je istovremeno provedena u život Odredba 16. 1. iz oblasti Ekologije utvrđena u deklaraciji Kopaoničke škole prirodnog prava koja glasi: Svaki čovek ima pravo na zdrav i produktivan život **u skladu sa prirodom**. Zdrava životna sredina **preduslov je ovog prava**.

Opet pomirenje ekocentrizma i antropocentrizma i dosledno provedeno u Krivičnom zakoniku Srbije - Glava XXIV. Pri tom, treba imati u vidu i odredbu 16.12. Deklaracije: "U kontekstu tih mera (odredba 16.1.) krivično-pravna i administrativno pravna zaštita zauzima značajno mesto".

I opet dosledno u Krivičnom zakoniku: Krivična dela protiv životne sredine kao *ultima ratio* i kao supsidijernog karaktera, znači njihova primena tamo gde pre toga zakažu svi drugi instrumenti, a pre svega, oni koji nose epitet administrativnih, šire posmatrano, upravnih mera.

Pojedina krivična dela protiv životne sredine

Zaključak koji je proizašao iz svega do sada rečenog da je životna sredina preduslov prava čoveka na zdrav i produktivan život u skladu sa prirodom što je podignuto i na nivo ustavnog principa (prema članu 31. stav 1. Ustava Republike Srbije: čovek ima pravo na zdravu životnu sredinu) i da je zbog toga ona primarni zaštitni objekat koji se štiti krivičnim delima iz Glave XXIV KZ dokazuje se i sagledavanjem pojedinih krivičnih dela protiv životne sredine.

¹⁷ Zoran Stojanović, Obrad Perić, *Krivično pravo* - posebni deo, Beograd, 2006. str. 238.

¹⁸ Zoran Stojanović, "Krivično-pravna zaštita životne sredine", *Pravni život*, br. 9/1995. str. 293.

Osnovno je da su sada u novom KZ sva krivična dela koja imaju osnovni cilj da se istima primarno zaštititi životna sredina svrstana u jednu glavu (XXIV) koja zato i nosi adekvatan naslov koji upravo odražava takav postupak zakonodavca - Krivična dela protiv životne sredine.

Nasuprot ovako pravilnom postupanju zakonodavca u novom KZ u ranije važećem Krivičnom zakonu Republike Srbije postojala je glava XIV koja je nosila naslov Krivična dela protiv zdravlja ljudi i čovekove sredine, koja je, s obzirom da je sadržavala samo jedno krivično delo protiv životne sredine, bila tipično antropocentrično orijentisana. Isti zaključak proizilazi i sagledavanjem krivičnih dela sistematizovanih u glavi XXII Osnovnog Krivičnog zakona koja je nosila naslov Krivična dela protiv drugih društvenih vrednosti. Zato su sada pravilno, pod uticajem prihvaćenih ideja ekocentričnog pristupa zaštititi životne sredine odvojeno sistematizovana krivična dela protiv životne sredine i krivična dela kojima se neposredno ugrožava zdravlje ljudi tako što su sva ta krivična dela sistematizovana u glavu XXIII koja nosi naslov Krivična dela protiv zdravlja ljudi, gde je, znači, zdravlje ljudi osnovni i primarni zaštitni objekt.

Suprotno tome većina krivičnih dela protiv životne sredine sadrže već u podnaslovima osnovni zaštitni objekt - **životna sredina**. Tako odredba člana 260 KZ nosi naslov - **zagađenje životne sredine**, član 261., nepreduzimanje mera **zaštite životne sredine**, član 262. protivpravna izgradnja i stavljanje u pogon objekata i postrojenja **koja zagađuju životnu sredinu**, član 263, oštećenje objekata i uređaja **za zaštitu životne sredine**, član 264, **oštećenje životne sredine**, član 265, uništenje, oštećenje i iznošenje u inostranstvo **zaštićenog prirodnog dobra**, član 268, povreda prava na informisanje o stanju **životne sredine**.

Međutim, istovetan pristup primenjen je i kod onih krivičnih dela koja nemaju već u podnaslovu prefiks životna sredina, ali kojima se štite dobra koja takođe predstavljaju deo životne sredine. Takav je slučaj sa krivičnim delima predviđenim u odredbama čl. 270-277 KZ.

Dakle, svim navedenim krivičnim delima se primarno štiti životna sredina, ali uvek u funkciji prava čoveka na dostojne uslove života, što podrazumeva pravo čoveka na zdrav i produktivan život u skladu sa zdravom i očuvanom prirodom. U tom kontekstu je i zaštita životinja i bilja, te drugog rastinja kao nezaobilaznog sastavnog dela prirode.

U iznetom smislu je karakteristično krivično delo ubijanje i mučenje životinja (član 269). I ovim krivičnim delom se na posredan način štiti životna sredina. Radi se o tome da životinja može da bude objekt radnje, ali ne i zaštitni objekt. I ako se u pravnoj teoriji, u novije vreme, govori i o pravu životinja,¹⁹ za Krivično pravo je neprihvatljivo da štiti prava životinja. Ovde se, u stvari, štiti čovek, a ne životinja. Štite se osećanja koja čovek ima prema životinjama i njegova odgovornost koju on prema njima treba da ima. Iako je čovek u cilju svog opstanka prinuđen da ubija životinje, on to može i treba da radi samo na način koji je dostojan čoveka. Prema tome, Krivično pravo i u ovom slučaju štiti čoveka i njegova osećanja.²⁰

¹⁹ Milan Paunović, "Međunarodno-pravna zaštita životinja sa osvrtom na zaštitu životinja u Srbiji i Crnoj Gori", *Prava čoveka*, Beograd, br. 1-2 str. 24-25 i Vesna Rakić Vodinelić, "Ekološko pravo kao pravo čoveka", *Pravni život*, br. 9/1995. str. 263-264, gde iznosi da je u slučaju zlostavljanja, životinja bila zaštićena, ali ne kao prirodna kreatura, prirodno stvorenje, već kao objekt čovekove osećljivosti. "Etička zaštita životinja", čini jedan korak napred - priznaje zaštitu životinji kao takvoj, kao kreaturi posmatranoj nezavisno od čoveka.

²⁰ Zoran Stojanović, Obrad Perić, *Krivično pravo* - posebni deo, Beograd, 2006. str. 245.

Slično obrazloženje moglo bi se dati i u pogledu već istaknute primedbe u teoriji da KZ kod krivičnih dela protiv zaštite životne sredine zadržava opisne vrednosti "u većoj meri", "na širem prostoru", "velikih razmera", "da su za otklanjanje štete potrebni duže vreme ili veliki troškovi" i da je to bila prilika da se opisne vrednosti pretvore u fiksne novčane iznose, kako se ne bi ostavljalo sudskoj praksi da u dužim vremenskim intervalima određuje njihovu sadržinu.²¹

Smatramo da izneta primedba nije prihvatljiva s obzirom da ukoliko se ne bi kod pojedinih krivičnih dela protiv životne sredine zahtevalo zagađivanje životne sredine u većoj meri ili na širem prostoru kako je ovo pitanje rešeno u čl. 260-263 i sl., onda se ne bi mogla vršiti odgovarajuća distinkcija u odnosu na brojne privredne prestupe i prekršaje koji su predviđeni i u ovoj oblasti.

No, ovde je važnije nešto drugo.

Kad se govori o zagađivanju čovekove sredine (čl. 260-277), onda prethodno treba imati u vidu da su većina delatnosti koje čovek obavlja, a koje zagađuju njegovu okolinu, društveno korisne delatnosti. To znači da se bez njih ne bi mogao ostvariti svakodnevni život i opstanak. Međutim, te iste društveno korisne delatnosti predstavljaju i uzrok narušavanja životne sredine. Pitanje uspostavljanja sklada između ova dva različita cilja koji proizilaze iz iste aktivnosti je, u stvari, problem zaštite čovekove sredine. Taj sklad se ne postiže na način koji bi doveo do zabrane vršenja delatnosti koje zagađuju životnu sredinu, već pronalaženjem mera koje neće uticati na društveno korisne funkcije navedenih delatnosti, ali koje, istovremeno, neće ostavljati štetne posledice na životnu sredinu. To pitanje odnosa, pitanje mere, rešava se na taj način što je zagađivanje životne sredine dozvoljeno, ali samo do određenih granica koje se smatraju podnošljivim.

Svako prekoračenje tih granica, znači da je sklad narušen, da je šteta koja proizilazi iz inače društveno korisnog vršenja delatnosti prevazišla tu korisnost, pa se postavlja pitanje opravdanosti daljeg vršenja takve delatnosti. Preciznije, reč je o njenom ograničenju ili zabrani. Prema tome, obezbediti takvo stanje u kome će između nužnosti zagađivanja i nužnosti obezbeđenja uslova koji neće dovoditi u pitanje život čoveka i njegovo zdravlje - predstavlja centralno pitanje celokupne problematike zaštite čovekove sredine. Za ostvarenje tog cilja, postoji niz mera veoma različite prirode, među kojima i krivično pravo, ima veoma značajnu ulogu.²²

Prema tome, izneti razlozi predstavljaju suštinu krivičnih dela kojima se štiti životna sredina, a ne visina štete jer je ona faktički nemerljiva. Zbog toga i smatramo da su kod ovih krivičnih dela upravo pravilno ugrađeni termini koji označavaju zemljište u većoj meri ili na širem prostoru i dr.

Odgovornost pravnih lica za krivična dela protiv životne sredine

Već je davno ukazano na značaj koji naročito u oblasti zaštite životne sredine ima pitanje kaznene odgovornosti pravnih lica. Retko u kojoj oblasti se kao ovde u zaoštrenoj formi ukazuje potreba da se na deliktna ponašanja pravnih lica reaguje i kaznenim sankcijama. U našem pravnom sistemu postoji odgovornost pravnih lica za privredne prestupe, ali se postavlja pitanje da li je to adekvatan od-

²¹ Ljubiša Lazarević, *Komentar krivičnog zakonika Republike Srbije*, Savremena administracija, Beograd, 2006. str. XXIV.

²² Bora Čejović, "Krivična dela protiv čovekove sredine", *Pravni život*, br. 2/1982. str. 187.

govor na teške povrede životne sredine koju neka pravna lica vrše i nije li opravdano uvesti i krivičnu odgovornost pravnih lica?²³

Problematika ekološkog kriminaliteta, pored preispitivanja načela legaliteta i legitimiteta, zahteva i preispitivanje načela vezanih za krivičnu odgovornost pravnih lica. Bez preterivanja se može reći da je tendencija ka uspostavljanju krivične odgovornosti pravnih lica u porastu.²⁴

Ekološke katastrofe izazvane od strane pravnih lica sa veoma teškim posledicama, zagađivanja životne sredine... prosto su nametnuli pitanje da li se i dalje može ignorisati kriminalitet pravnih lica. Brojna dela kao što su zagađivanje životne sredine... predstavljaju dela koja više nisu samo dela pojedinca već pre svega pravnog lica.²⁵

Svim navedenim pitanjima izražava se neophodnost uvođenja u naš krivično pravni sistem krivične odgovornosti pravnih lica ili odgovornosti pravnih lica za krivična dela sa izraženom tendencijom uvođenja ove odgovornosti u oblast ekološkog kriminaliteta.

Pošto u našem kaznenopravnom sistemu postoji samo odgovornost pravnih lica za privredne prestupe, to je u cilju odgovarajuće subjektivizacije odgovornosti pravnih lica za privredne prestupe, u međuvremenu izvršen pokušaj subjektivizacije te vrste odgovornosti pa ćemo s toga na taj pokušaj i ukazati.

Predlog novog rešenja osnova odgovornosti pravnih lica za privredne prestupe

Ekspertska komisija Savezne vlade SRJ je u čl. 10. stav 3. Predloga novog zakona o privrednim prestupima²⁶ uneo sasvim novu odredbu, kojom reguliše pitanje objektivno subjektivne odgovornosti pravnih lica, koja glasi: “pravno lice neće odgovarati za privredni prestup ako odgovorno lice ili drugo lice koje je bilo ovlašćeno da postupa u ime pravnog lica nije postupilo sa umišljajem ili iz nehata ili ako nije bilo uračunljivo”.

Citirano rešenje zakonodavac je ovako obrazložio: “U čl.10. stav 3 želi se jasno istaći da pravno lice, kao subjekat odgovornosti, odgovara na osnovu odgovornosti svog odgovornog lica i da bez te vinosti odgovornog lica nema ni odgovornosti pravnog lica.”

Do sada to nije bilo jasno normativno iskazano pa kod paralelne odgovornosti za privredne prestupe, tj. odgovornosti pravnog lica i odgovornog lica iste radnje, smatralo se da pravno lice odgovara po osnovu objektivne odgovornosti, a odgovorno lice po osnovu krivice. Da bi se ta dilema otklonila utvrđeno je da novo rešenje sadržano u odredbi člana 10. stav 3. Zakona o privrednim prestupima koje tu dilemu jasno rešava.

Na ovaj način je unet stav prakse koji je orijentisan ka ograničenoj objektivnoj odgovornosti pravnog lica, u smislu da se za postojanje te odgovornosti traži

²³ Zoran Stojanović, “Krivično-pravna zaštita životne sredine”, *Pravni život*, br. 9/1995. str. 299.

²⁴ Silvija Panović-Đurić, “Osvrt na krivično-pravnu zaštitu čovekove okoline”, *Pravni život*, br. 9/1995., str. 308.

²⁵ Marinka Cetinić, “Kaznena odgovornost pravnih lica - kakva rešenja su moguća i očekivana”, *Kazneno zakonodavstvo: progresivna ili regresivna rešenja*, Beograd, 2005., str. 239.; Zoran Stojanović, “Odgovornost pravnog lica za privredne prestupe”, *Pravna misao*, Sarajevo, 1990., br. 3-4 str. 90 i dr. i Ivana Simović Hiber, “Krivična odgovornost pravnih lica i privredni prestupi: da li je razlikovanje samo terminološke prirode?”, *Analiz Pravnog fakulteta u Beogradu*, br.3/55., str. 210. i dr.

²⁶ Predlog novog Zakona o privrednim prestupima iz 2000. i 2002. godine Savezne vlade SRJ.

vinost odgovornog, odnosno ovlašćenog lica. Ovaj stav prakse ima svoje opravdanje, jer u slučaju čiste objektivne odgovornosti pravnog lica dolazilo je do nelogičnih slučajeva da pravno lice odgovara i kad je privredni prestup učinjen pod uticajem prinude ili pretnje, neuračunljivog odgovornog lica.”

Dakle, pod snažnim uticajem teorije i sudske prakse zakonodavac je sasvim osnovano pristupio drugačijem rešavanju ovog, preostalog, centralnog, pitanja u privredno prestupnoj materiji, prihvatajući stanovište da i pravna lica odgovaraju za izvršeni privredni prestup po principima subjektivne odgovornosti izvlačeći tu odgovornost iz radnje vinog odgovornog lica u pravnom licu.

Prihvatanjem navedenog shvatanja i unošenjem subjektivne odgovornosti pravnih lica za privredne presteupe u pozitivno pravo u potpunosti se realizuje već davno prisutno stanovište, u našoj pravnoj teoriji, “da privredni prestupi predstavljaju krivična dela pravnih lica i da je odgovornost pravnih lica za te delikte krivična odgovornost”.²⁷

O neophodnosti uvođenja odgovornosti pravnih lica za krivična dela u krivičnopravni sistem Republike Srbije

Nesporna je činjenica da odgovornost pravnih lica za krivična dela polako, ali nezaustavljivo utire put u zakonodavstvo evropskih, pa i većine država u celom svetu. Francuska, jedna od zemalja koja je najduže i najdoslednije zagovarala teoriju *societas delinquere non protest* je novelom krivičnog zakona od 22. 07. 1992. godine²⁸ uvela odgovornost pravnih lica za krivična dela. U Evropi je odgovornost pravnih lica za krivična dela uvedena takodje u Holandiji (1991), Švajcarskoj (2003), Finskoj (1995), Švedskoj (1986), Danskoj (1966), Portugaliji (1984), Belgiji (1999) i Estoniji (2002). Nemačka ovo pitanje na poseban način uređuje sa kažnjavanjem za prekršaje po zakonu iz 1968. godine. Naime, Slovenija je to učinila tako što je u svoj Krivični zakonik unela odredbu člana 33 kojom je omogućila uvođenje krivične odgovornosti pravnih lica.²⁹ To je i učinjeno donošenjem Zakona o odgovornosti pravnih lica za krivična dela³⁰ Bosna i Hercegovina 2003., a Makedonija 2004. godine su unele u svoje krivične zakone posebne odredbe o krivičnoj odgovornosti pravnih lica. Hrvatska je 2004. godine donela poseban Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivična dela, bez da je prethodno, kao napr. Slovenija takvu mogućnost predvidela u svom krivičnom zakonu.

Crna Gora je u članu 31. Krivičnog zakonika, koji nosi podnaslov “Odgovornost pravnih lica za krivično delo”, utvrdila mogućnost uvođenja odgovornosti pravnih lica za krivično delo donošenjem posebnog zakona o odgovornosti pravnih lica za krivična dela.

Države, koje pripadaju sistemu *Common law*, većinom poznaju odgovornost pravnih lica za krivična dela u obliku “corporate liability”, koja se u nekoliko razlikuje od kontinentalne.

²⁷ Ljubiša Lazarević: *Krivična odgovornost u javnim službama i preduzećima*, Referat izložen na X Francusko-Jugoslovenskim danima, Niš, 1969., i isto dr Miroslav Đorđević *Sistem privrednih delikata*, JRKK br.4/69.

²⁸ Nouveau code penal, Mode d'emploi, Paris 1992. godine.

²⁹ Uredni list Republike Slovenije br. 63/94 od 13.10.1994. godine.

³⁰ Uredni list Republike Slovenije br. 59/99 od 23.07.1999. godine.

Pri svemu iznetom treba imati u vidu činjenicu da je, u međuvremenu, donekim Zakonom o potvrđivanju krivičnopravne konvencije o korupciji predviđena krivična odgovornost preduzeća i svih drugih pravnih lica.³¹

Ovaj Zakon otvara novo poglavlje u krivičnom zakonodastvu nase zemlje, pre svega uvođenjem krivične odgovornosti preduzeća i svih drugih pravnih lica.³²

Da bi se Zakon o potvrđivanju Krivičnopravne konvencije o korupciji kao i svi ostali zakoni kojima su ratifikovane ostale konvencije koje takođe predviđaju krivičnu odgovornost pravnih lica mogao primeniti, neophodno je utvrditi mogućnost krivične odgovornosti pravnih lica u pozitivnom krivičnom zakoniku i doneti poseban zakon o krivičnoj odgovornosti pravnih lica s obzirom da to sada nije slučaj i da kod nas postoji samo odgovornost pravnih lica za privredne presteupe.

A de lege ferenda ideja privrednokaznene odgovornosti pravnih i odgovornih lica u našoj zemlji trebalo bi, cenimo, da se sprovodi polazeći baš od specifične sadržine i prirode privrednih prestupa u pogledu autputa i inputa utvrđenih odnosa u privrednom i finansijskom poslovanju. To sa jedne strane posmatrano. Sa druge strane, istovetna ideja mora strogo biti obuhvaćena činjenicom da je institut krivične odgovornosti pravnih lica, u mnogo većoj meri nego što je to do sada bio slučaj, zastupljen u krivičnom pravu, sve većeg broja zemalja u svetu.³³

Razvojni trend pokazuje, da će odgovornost pravnih lica za krivična dela morati u svojim zakonodavstvima da utvrde sve države članice Saveta Evrope i Evropske unije. Temelji odgovornosti pravnih lica ukazuju da više neće biti dovoljna samo objektivna odgovornost pravnih lica, već da je neophodno utvrditi poseban oblik krivične odgovornosti koji će biti prilagođen karakteru i osobinama pravnih lica.³⁴

Pri tom treba imati u vidu činjenicu da je, u međuvremenu, donetim Zakonom o potvrđivanju Krivičnopravne konvencije o korupciji predviđena krivična odgovornost preduzeća i svih drugih pravnih lica, sa posebnom napomenom da je na istovetan način postupljeno i u 15 drugih ratifikovanih konvencija od 2000. pa do danas.

Zbog svega iznetog, nakon izvršene analize u ovom radu proizilazi nedvosmisleni zaključak da je došlo vreme da se i u krivično zakonodavstvo Srbije uvede odgovornost pravnih lica za krivična dela radi harmonizacije i ovog dela prava sa tendencijom prisutnom u Evropskoj uniji, duboko svesni, pri tom, opravdano prisutne dileme kako tu odgovornost pravilno označiti, pa u vezi sa tim i normativno urediti zbog prisutnih, u velikoj meri opravdanih prigovora, u posebno Krivično pravo. S toga nam se i čini kao najprihvatljiviji predlog uvođenje odgovornosti pravnih lica za krivična dela u kazneni sistem Srbije kao oblik specijalnog krivičnog prava.

Krivična ekološka odgovornost (pa i pravnih lica) bi trebalo da bude kao što je i inače u materiji krivične odgovornosti, samo subjektivna. No, ima u literaturi krivičnog ekološkog prava i suprotnih mišljenja, tj. da se za ekološke posledice krivično odgovara po pravilima o objektivnoj odgovornosti.³⁵

³¹ "Službeni list SRJ", Međunarodni ugovori br. 2/2002 od 01.03.2002. godine.

³² Miroslav Vrhovšek, "Zakon o potvrđivanju konvencija donetih na međunarodnom planu u oblasti krivičnog prava", časopis "Human Rights", Beograd, br. 7-8/02, str. 9-10.

³³ Ivana Simović – Hiber, "Krivična odgovornost pravnih lica i privredni presteupi: da li je razlikovanje samo terminološke prirode?", *Analiza Pravnog fakulteta u Beogradu*, br. 3/95, str. 210.

³⁴ Miroslav Vrhovšek: "Nešto više o ratifikovanim međunarodnim konvencijama u oblasti krivičnog prava", *Pravo, teorija i praksa*, Novi Sad, br.11/02, str.8.

³⁵ Jožef Salma, "Načela i sistem ekološkog prava", *Pravni život*, br. 9/1995., str. 276-277.

Smatramo da objektivna odgovornost pravnih lica za krivična dela ni u kom slučaju nije prihvatljiva pa tako ni u krivičnom ekološkom pravu - ekološkom kriminalitetu. Osnovna prepreka u ostvarivanju svrhe sankcija prema pravnom licu se do sada i ogledala u tome što se ista ostvarivala u okviru objektivne odgovornosti pravnih lica za privredne presteupe zbog čega je i predložena minimalna subjektivizacija, odnosno limitirana objektivna odgovornost pravnih lica za ovu vrstu delikata. U sadašnjem trenutku čini se jedino prihvatljivom ideja subjektivizacije odgovornosti pravnog lica s obzirom da je ista moguća, kako u pogledu krivice odgovornog lica kao obaveznog uslova za odgovornost pravnog lica, tako i u pogledu konstituisanja krivice pravnog lica u normativnom smislu.³⁶

U cilju realizacije predloženog, neophodno je da se donese poseban Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivična dela na sličan način kako je to učinjeno i u drugim državama članicama Evropske unije i u našem okruženju.

Zaključna razmatranja

Iz prezentiranih ideja u radu proizilazi osnovan zaključak da zaštitni objekat kod krivičnih dela protiv životne sredine, kako u nacionalnom krivičnom pravu, tako i u međunarodnom krivičnom pravu, treba videti u osnovnom pravu čoveka na zdravu i relativno očuvanu prirodnu sredinu, i u samoj životnoj sredini kao posebnom pravu, samom po sebi, koja, kao takva, sa druge strane posmatrano, služi zaštititi elementarnih prava čoveka priznatih kao univerzalne vrednosti.

Samo na taj način, pružajući, znači, krivično pravnu zaštitu životnoj sredini, kao posebnom entitetu, moguće je istovremeno pružiti i krivično pravnu zaštitu osnovnim ljudskim pravima, pravu na život, zdravlje, pravu na poštovanje privatnog i porodičnog života, pravu na mirno i slobodno uživanje imovine i pravu na blagovremeno informisanje o riziku koji preti navedenim vrednostima.

Po svemu sudeći, zakonodavac je u novom Krivičnom zakoniku pravilno pošao upravo u iznetom pravcu pomirivši na taj način osnovne postavke, kako ekocentrično, tako i antropocentrično orijentisanih shvatanja. Izneti zaključak proizilazi iz činjenice da su sada u KZ u jednoj glavi (XXIV) sistematizovana sva krivična dela koja imaju primarni cilj da zaštite kao ultima ratio, ali i supsidijarno, životnu sredinu kao posebnu univerzalnu vrednost. Istovetan zaključak proizilazi već iz samog naslova ove glave: **Krivična dela protiv životne sredine.**

I treći razlog koji opravdava izneti zaključak je najpreciznije formulisani rečima da se u vezi sa određivanjem zaštitnog objekta krivičnih dela protiv životne sredine ne štite klasična pravna dobra - život i zdravlje ljudi već samostalno dobro, a to je životna sredina, tačnije rečeno pravo čoveka na očuvanu životnu sredinu. S obzirom na značaj životne sredine i njenu zaštitu, opravdano je postaviti je kao samostalan i primarni grupni zaštitni objekat.

Dakle, i ekocentrično i antropocentrično! Veliki teorijski, naučni i zakonodavni napredak u ovoj tako značajnoj krivično-pravnoj oblasti kao što je zaštita životne sredine putem utvrđivanja odgovarajućih krivičnih dela, čime se konačno realizuje poruka ekološke sekcije sa X jubilarnog susreta Kopaoničke škole prirodnog prava, održanog 13-17. decembra 1996. godine koja glasi: Svrishodno je ugrađivanje i inkriminacija ekoloških krivičnih dela u posebnu glavu Krivičnog zakonika Jugoslavi-

³⁶ Zoran Stojanović, *Krivično pravo* - Opšti deo, Beograd, 2005., str. 197.

je. Jugoslavije više nema, nema ni Krivičnog zakonika Jugoslavije, ali ima Srbije i Krivičnog zakonika Srbije i u tom Zakoniku glava XXIV koja sadrži na jednom mestu krivična dela kojima se primarno štiti, kao zaštitni objekt, životna sredina.

Već je davno ukazano na značaj koji naročito u oblasti zaštite životne sredine ima pitanje kaznene odgovornosti pravnih lica. Retko u kojoj oblasti se kao ovde u zaoštrenoј formi ukazuje potreba da se na deliktна ponašanja pravnih lica reaguje i kaznenim sankcijama.

Problemатika ekološkog kriminaliteta, pored preispitivanja načela legaliteta i legitimeteta, zahteva i preispitivanje načela vezanih za krivičnu odgovornost pravnih lica. Bez preterivanja se može reći da je tendencija ka uspostavljanju krivične odgovornosti pravnih lica u porastu.

Ekološke katastrofe izazvane od strane pravnih lica sa veoma teškim posledicama, zagađivanja životne sredine... prosto su nametnuli pitanje da li se i dalje može ignorisati kriminalitet pravnih lica. Brojna dela kao što su zagađivanje životne sredine ... predstavljaju dela koja više nisu samo dela pojedinca već pre svega pravnog lica.

Svim navedenim pitanjima izražava se neophodnost uvođenja u naš krivično pravni sistem krivične odgovornosti pravnih lica ili odgovornosti pravnih lica za krivična dela sa izraženom tendencijom uvođenja ove odgovornosti u oblast ekološkog kriminaliteta.

Krivična ekološka odgovornost (pa i pravnih lica) bi trebalo da bude kao što je i inače u materiji krivične odgovornosti, samo subjektivna.

Osnovna prepreka u ostvarivanju svrhe sankcija prema pravnom licu se do sada i ogledala u tome što se ista ostvarivala u okviru objektivne odgovornosti pravnih lica za privredne presteupe zbog čega je i predložena minimalna subjektivizacija, odnosno limitirana objektivna odgovornost pravnih lica za ovu vrstu delikata. U sadašnjem trenutku čini se jedino prihvatljivom ideja subjektivizacije odgovornosti pravnog lica s obzirom da je istа mogućа, kako u pogledu krivice odgovornog lica kao obaveznog uslova za odgovornost pravnog lica, tako i u pogledu konstituisanja krivice pravnog lica u normativnom smislu.

U cilju realizacije predloženog, neophodno je da se donese poseban Zakon o odgovornosti pravnih lica za krivična dela na sličan način kako je to učinjeno i u drugim državama članicama Evropske unije i u našem okruženju.

Miroslav Vrhovšek, PhD

Criminal and legal protection of health environment according to the new Criminal code of the Republic of Serbia

A b s t r a c t

A conclusion drawn from the presented ideas in this article, is that the protected object in this type of crime, in the national and international criminal legislation, lies in the fundamental human right to healthy and relatively protected en-

vironment, and in health environment itself as specific right that serves to the protection of elementary human rights accepted as universal values.

Only by having criminal protection of health environment, as being specific entity, it is possible to have criminal protection of fundamental human rights, i.e. right to life, right to health, right to privacy and family life, right to property and information on the risks.

The new Criminal Code is based on these values and is merging ecocentric and anthropocentric views. All crimes that primarily have to protect environment as specific universal value, are systematized in part XXIV of the Criminal Code, and the heading of that part is: **Crimes against health environment.**

The third reason in favor of such conclusion is formulated in a way that by determining the protected object of crimes against health environment, it is not protected life and health of people, but health environment as a specific value, that is, right to health environment. Having in mind the importance of health environment and its protection, it is justifiable to have it as specific and primary grouped protected object.

Long time ago, it has been the topic of discussion how important is to deal with the criminal liability of legal entities in relation to protection of health environment. It is very rarely that a need to prescribe criminal sanctions for delicate behavior of legal entities is underlined like in this area.

Ecological crime problematic is requiring review of criminal liability of legal entities. Without over exaggerating, we can say that it is a trend towards introducing criminal liability of legal entities.

Ecological catastrophes caused by legal entities with very hard consequences, environment pollution... have put the question before us whether we can still ignore the criminal behavior of legal entities. Many crimes like environment pollution... are not only crimes of an individual, but more and more of a legal entity.

All the above questions are forcing our system to introduce criminal liability of legal entities into our criminal legislation and liability of legal entities with the noted tendency of introducing this liability into the area of ecological crime.

Criminal and ecological liability (including legal entities liability) should be only subjective.

The main obstacle in reaching the purpose of imposing sanctions against legal entities was until to date that there has been only objective liability of legal entities for commercial crime. Due to that fact, the minimal subjectivisation has been proposed, that is limited objective liability of legal entities for this kind of crime. In present time, it seems acceptable to continue with the subjectivisation of liability of legal entities, since it is possible, if we have in mind the culpability of liable person as the key precondition for the existence of liability of legal entity, and constituting the culpability of legal entity in the normative sense.

It is of most importance to pass the Law on Liability of Legal Entities for Crimes, as it has been done in many European countries and in the region.